

CEZA VEYA KRİMİNAL YAPTIRIMIN SUÇ ORANLARI ÜZERİNDEKİ CAYDIRICI ETKİSİ

*“The Deterrent Effect of Punishment or Criminal Sanction on
Crime Rates”*

Zahir KIZMAZ*

ÖZET

Bu çalışma, kuramsal açıdan ceza/cezalandırma ve suç ilişkisini konu edinmektedir. Bu çerçevede makale, cezalandırmanın suç oranları üzerindeki işlevi üzerinde odaklaşarak, ceza yaptırımlarının bireyleri suç işlemekten caydırıp caydırmadığı sorunsalını irdelemektedir. Çünkü, suçla mücadele kapsamında, bireylerin suç işlemlerinin engellenmesinde veya suç oranlarının azaltılmasında, cezaya ilişkin yaptırımların caydırıcılık açısından ne anlama geldiğinin saptanması önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Caydırıcılığın unsurları, caydırıcılığın işlevleri, cezanın caydırıcılığı

ABSTRACT

This study examines the relations of punishment and crime from the theoretical point of view. From this view point that article is analyzes the problem of whether the criminal sanctions deter the people from committing crime or not by focusing on the effect of punishment on crime rates. It is of great importance to know the meaning of the sanctions associated with punishment for preventing the individuals from committing crime or decreasing crime rates.

Key Words: Elements of deterrence, functions of deterrence, deterrence of punishment

A. GİRİŞ

Günümüzde kriminolojinin temel ilgi alanlarından birini, kriminal adalet sistemi oluşturmaktadır. Kriminal adalet sistemi, suçun engellenmesi veya kontrol altına alınmasına yönelik oluşturulan ceza politikalarını veya kurumsal oluşumları içermektedir. Suçla mücadele konusunda akla gelen temel konulardan biri hiç kuşkusuz, ceza veya cezaya ilişkin yaptırımlardır.

* Arş. Grv. Dr., Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, ELAZIĞ.

Bu nedenle çalışmada, suçla mücadele kapsamında, ceza yaptırımlarının etkisi tartışılacaktır.

Gelişmiş batı ülkelerinde kriminal yaptırımlarının, suç oranları üzerindeki caydırıcı etkisini konu edinen -gerek teorik gerekse de ampirik olarak- çok sayıda araştırmanın (bkz. Tittle, 1969; Chamblis, 1971, Gibbs, 1975; Andenaes, 1974; Paternoster, 1987; Blumstein, Cohen ve Daniel, 1978; Zimring v.d. 1973; Smith ve Gartin, 1989; Pogarsky ve Piquero, 2003) varlığı bilinen bir gerçektir*. Oysaki, ülkemizde ceza veya cezalandırma ile suç arasındaki ilişkiyi sosyolojik açıdan çözümleyen araştırmalara ilişkin ciddi bir literatürün oluşmadığı diğer bir deyişle, bu tür araştırmalara rastlamanın oldukça güç olduğu söylenebilir. Bu nedenle bu çalışma, ceza yaptırımlarının sosyolojik açıdan ne anlama geldiğini saptamaya çalışmakta ve cezalandırmanın bireylerin suç işlemelerindeki etkisini- cezaların caydırıcı olup olmadığını- tartışarak, ülkemizde bu alanda yapılabilecek araştırmalara kuramsal bir katkı yapmayı amaçlamaktadır.

Ceza, bir davranışın suç olarak tanımlanıp tanımlanmayacağını belirleyen hukuksal bir terimdir. Diğer bir ifade ile ceza, hangi davranışın suç olduğunu ve belirlenen suç davranışı için öngörülen yaptırımın ne olduğunu belirleyen yasal bir tanımlamadır. Suç fenomenin ortaya çıkış koşulu önemli ölçüde, sosyolojik bir nitelik arz etse bile, söz konusu davranışın suç olarak tanımlanması, ceza olgusu ve ceza adaleti ile ilişkili bir husustur. Genel olarak cezanın/cezalandırmanın amacı, daha önceden suç işlemiş olan bireylerin yeniden suç işlemelerini engellemek ve suç işleme eğiliminde olan bireyleri de bu davranışı gerçekleştirmekten caydırmaktır. Bu yaklaşım, cezalandırmanın önde gelen temel amacının caydırıcılık olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, her hangi bir ülkede suç için öngörülen cezaların caydırıcı olmaması veya caydırıcılığını yitirmesi, söz konusu ülkede genelde, ceza ve cezalandırma politikalarına ilişkin önemli bir tartışmayı da beraberinde getirebilmektedir.

Cezalandırma, tarihsel süreçte suç ile mücadele etmenin en yaygın ve etkin yolu olarak benimsenip uygulanmıştır. Özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda, Avrupa ülkelerinde suçlu olarak belirlenen bireylere yönelik geliştirilen ve uygulanan ceza politikaları, doğrudan bedene acı vermeyi hedeflemiştir. Bu nedenle o dönemlere ilişkin ceza politikalarının temel bir karakterinin “acımasızlık” olduğu söylenebilir(bkz. Adler v.d; 1995: 478-480).

Genel olarak ceza infazının tarihine bakıldığında; cezalandırmanın üç dönemsel süreçten geçtiği görülmektedir:

1. Orta Çağın erken dönemi: Bu dönemde, kefaret ve para cezaları, yaygın ceza tarzı olarak benimsenmiştir.

2. Orta Çağın geç dönemi: Bu dönemde ise işkence, acımasız/kaba uygulamalar ve idamlar yoğun bir şekilde uygulanmıştır.

3. 17. Yüzyıl dönemi: Bu dönemde de acımasız ve barbar uygulamaların yerini, hürriyeti bağlayıcı cezalar almaya başlamıştır.

Bundan ayrı olarak ceza infazı sistemi batıda, cezaevlerinin doğuşundan önce ve sonra şeklinde iki farklı dönemselleştirme içerisinde de ele alınabilir. Cezaevinin gelişiminden önceki dönemde suçlulara karşı uygulanan cezalar, genelde suçlunun ortadan kaldırılması ve mağdurun zararının karşılanmasını amaçlamıştır. Bu nedenle, suçlulara yönelik uygulanan ceza; ölüm, dayak, kısas, sakat bırakmak, kırbaçlamak, sürgün, para cezası ve kölelik gibi hem bedeni işkenceler hem de para cezaları şeklinde olmuştur. Cezaevinin gelişiminden sonraki döneme tekabül eden ceza infaz sisteminin niteliği ise önemli ölçüde, cezaevi veya hapisanenin geçirdiği değişim süreci ile ilintili olmuştur. Bu çerçevede cezaevleri farklı dönemlerle bağlantılı olarak suçlular için bir kapatılma, cezalandırma ve yeniden sosyalleştirme aracı olarak görülmüştür (bkz. Demirbaş, 2005: 3-40).

Kriminolojik literatüre bakıldığında, ceza ve hapsedme konusunda yürütülen tartışmalar genelde; cezanın ve hapsedmenin suçtaki caydırıcılığı noktasında yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Özellikle cezanın ağırlığı (severity), kaçınılmazlığı (certainty) ve hızlı bir biçimde uygulanmasının (swiftness), suçun engellenmesinde/önlenmesindeki etkilerinin ne olduğu ve bu üç farklı yönelim içerisinde hangi unsurun suçta daha çok caydırıcı olduğu hususu bu araştırmaların gözde tartışma konularını oluşturmaktadır. Bu araştırmalar, suçla mücadelede ceza yaptırımlarına ilişkin yeni politikaların oluşturulmasında büyük bir önem arz etmektedir. Örneğin suçun engellenmesinde cezaların ağırlaştırılmasının, suç oranları (azalma veya artma) üzerinde nasıl bir etki yaptığına ilişkin yapılacak ampirik araştırmalardan elde edilecek bulgular, aynı zamanda ceza hukukunun oluşumuna da katkı sağlayabilir. Bu nedenle, suçla mücadelede etkili bir adalet ve ceza sisteminin varlığı, bir yönüyle söz konusu bu araştırmalarla mümkün olabilecektir.

Özetle bu araştırmada genel olarak üç sorunun yanıtı aranmaya çalışılmaktadır: Birincisi, ceza veya cezalandırma olgusu sosyolojik açıdan ne anlama gelmektedir? İkincisi, ceza veya kriminal yaptırımların, suç oranları üzerinde nasıl bir etkisi bulunmaktadır? Diğer bir deyişle cezalandırma, gelecekte kriminal aktiviteyi arttırır mı yoksa azaltır mı? Burada kriminal yaptırımların ne düzeyde caydırıcı olduğu konusu tartışılmaktadır. Üçüncüsü ise, şayet hukuki yaptırımların suçluluktaki etkililiğine ilişkin araştırma bulguları birbirleriyle örtüşmeyen sonuçlar

ortaya koyuyorsa, caydırıcılık açısından cezalandırma modeli nasıl olmalıdır? Ayrıca burada, suç oranları üzerinde hukuksal yaptırımların etkisinin suçlu bireylere göre değişkenlik arz edip etmediği ve eğer değişkenlik arz ediyorsa, burada etkili olan faktörlerin neler olduğunun saptanması da önemlidir.

B. CEZA OLGUSUNA SOSYOLOJİK BİR YAKLAŞIM

Gerek cezalandırılmanın niçin hak edildiği ve gerekse de suç davranışının engellenmesi için en uygun ceza türünün hangisi olduğu yönünde yürütülen tartışma, yüzyıllar boyunca süregelen önemli bir konu olmuştur (Siegel, 1989: 496). Bu kadim problem günümüzde de çoğu ülkelerde, özellikle suç oranlarının artış eğilimi gösterdiği dönemlerde, temel bir gündem sorunu halini almaktadır. Bu çerçevede, suç oranlarının azaltılması veya suçun engellenmesi gibi suçla mücadelede, cezai yaptırımların nasıl olması gerektiğine ilişkin husus, gerek hukukçular gerek kriminologlar ve gerekse de kriminal adalet uzmanları arasında yoğun tartışmalara neden olmaktadır. Yürürlükteki ceza politikalarının veya yaptırımların, bireyleri suç işlemekten caydırıp caydırmadığı sorunsalı bu tartışmalarda öne çıkan bir konu olarak dikkat çekmektedir.

Suç eylemine yönelik olarak öngörülen/uygulanan cezanın işlevi genel olarak iki temel gerekçe ekseninde tartışılmaktadır: 1. suçlunun işlediği suçtan dolayı cezalandırmayı hak ettiği ve bu nedenle cezalandırılması gerektiğini ileri süren yaklaşım. Bu yaklaşıma göre kriminal yaptırımın amacı, suçludan intikam veya öç almaktır. 2. cezanın amacı, bireyi suç işlemekten vazgeçirmek veya caydırmaktır. Bu yaklaşımın amacı ise; suçu önleme, suçluyu ıslah etme ve onu yeniden topluma kazandırmaktır (Reid, 1982; 472 aktaran İçli ve Ögün, 1999:35).

Gibbs (akt. Barlow, 1993: 454-456) kriminal yaptırımların, suçun engellenmesine ilişkin fonksiyonlarını on maddede toplamaktadır: Birincisi, suçlunun cezalandırılması, onların suç işleme olasılıklarını ortadan kaldırmakta veya azaltmaktadır (incapacitate). Diğer bir deyişle, suçlunun hapsedilmesi, onun suç işleme fırsatının engellenmesi veya azalması anlamına gelmektedir. Kriminal yaptırımların suç işlemedeki engelleyici ikinci özelliği, suçlunun izlenmesi veya gözetlenmesine ilişkin olanıdır (surveillance). Bu çerçevede, şartlı salıverilme sonucu tahliye edilenler ve cezası tecil olanların, gerek gözetlendikleri gerekse de yeni suç işleme durumunda yakalanacakları kaygısından dolayı suç işleme olasılıkları azalmaktadır. Ancak Gibbs denetimin, tüm suçlular veya suç oranları üzerinde aynı düzeyde başarılı olmadığını belirtmektedir. Yine de o, son dönemlerde geliştirilen elektronik gözetimin olumlu sonuçlar vereceğine inanmaktadır. Cezalandırmanın üçüncü bir fonksiyonu, bir kültürlenme (enculturation) sonucu yaratmasıdır. Suçlunun cezalandırılması, sonuçsal olarak illegal davranış hakkında bazı bilgilere sahip olmayı beraberinde

getirmektedir ve bu da bireylerde hukuka saygılı olma bilincini arttıran bir faktör olmaktadır. Diğer bir ifade ile, işlenen her hangi bir eylemin cezalandırılması, diğer bireylerde söz konusu davranışın yanlış veya kötü olduğu yönünde bir bilincin gelişmesine yol açmaktadır. Bu da, bireyleri suç işlemekten alıkoymaktadır. Cezalandırmanın dördüncü fonksiyonu, suçluları ıslah etmelerine yönelik olan amacıdır (reformation). Cezanın ıslah ediciliği, suç işleyen bireylerde bir utanç ve pişmanlık duygusu yaratarak onlarda bir davranış değişikliğini yaratmayı amaçlamaktadır. Bu pişmanlık duygusunun, bireyin yasal süreçlere uyum göstermesinde etkili olduğu varsayılmaktadır. Bu çerçevede Gibbs, tutuklanmanın suçlularda bir ahlaki sarsıntı (moral jolt) etkisi yaratabileceğini ileri sürmektedir. Gibbs ayrıca, kriminal rehabilitasyon ve kriminal reformasyon kavramları arasında bir ayırım yapmaktadır. Ona göre kriminal rehabilitasyon, suçlunun davranışının cezalandırıcı olmayan bir şekilde değişimini tanımlarken, kriminal reformasyon da, suçlunun davranışının cezalandırmak suretiyle değişimini açıklamaktadır. Ancak bu iki yaklaşımın da ortak amacı, suçlunun yeniden suç işlemekten cayması veya vazgeçmesidir. Ona göre Amerikan cezaevi sisteminin suçlulara olan yaklaşımı, kriminal reformasyon biçiminden kriminal rehabilitasyona doğru bir değişim seyri izlemiştir. Günümüzdeki cezaevi sisteminin kriminal rehabilitasyon ağırlıklı bir nitelik taşımasını, mesleki eğitim programlarının varlığı veya cezaevinden çıktıktan sonra çalışma imkanının sahip olabileme ve mahkumun cezaevinden çıkmadan önce geleneksel toplumla uyumunun sağlanması için ayrı evlerde ıslah edilmelerinin hedeflendiği “yarı yol evleri” (halfway house) gibi örnekler ile açıklamaktadır. Beşincisi, cezalandırmanın normatif onaylama (normative validation) fonksiyonudur. Daha çok Durkheim ile özdeşleştirilen bu yaklaşıma göre cezalandırmanın amacı; bir davranışın kınanması, normların yeniden onaylanması veya pekişmesi sonucunu yaratmaktadır. Bir anlamda, Durkheim’e göre cezalandırmanın fonksiyonu, - suç işleyen kişileri cezalandırmak suretiyle - kolektif bilinci korumak ve toplumdaki diğer bireylere de bu yönde bir göz dağı vermek ve onları uyarmaktır. Sonuçta cezalandırmanın bu işlevi, insanların hukuk kurallarının geçerli olduğunu anımsamalarına neden olmaktadır. Cezalandırmanın altıncı olarak belirtilecek diğer bir amacı da, misillemeye bulunmaktır (retribution). Bu yaklaşım, suç işleyen bireyin, işlediği suçtan dolayı cezalandırılmasının gerekliliğini savunmaktadır. Yedincisi, cezalandırmanın etiketlemeci özelliğidir (stigmatization). Çünkü cezalandırma, bireyin suçlu olarak damgalanması anlamına gelmektedir. Bazı bireyler, suçlu olarak yaftalanmamak için, suç işlemekten kaçınmaktadırlar. Bu nedenle etiketlenme kaygısı veya çekincesi, bazı bireyler açısından suç işlemeye caydırıcı bir işlevi yerine getirmektedir. Sekizincisi, cezalandırmanın

normatif izolasyon (normative insulation) işlevidir. Sutherland tarafından geliştirilen ayırıcı birleşenler kuramına göre, bireyler yakın ilişki içinde buldukları arkadaş gruplarından yasal kuralları ihlal eden tutum ve değerleri öğrenme ve benimsenme düzeylerine göre suç işleme olasılıkları artmaktadır. Aynı şekilde bireyler, sapkın grupların etkisinden kaçındıkları düzeyde de, yasalara uyma olasılıkları artmaktadır. Gibbs'in bakış açısından bakıldığında, idam, hapsedme ve sürgün gibi cezalandırma biçimlerini suçluları sapkın gruplardan izole eden bir etkisi olduğu ileri sürülebilir. Cezalandırmanın dokuzuncu işlevi, bireylerde hukuka uyma yönünde yarattığı alışkanlıktır (habituation). Bu çerçevede kimi kriminologlar cezalandırmanın, bireylerde hukuka uyma noktasında bir alışkanlık yaratacağını ileri sürmektedirler. Diğer bir deyişle cezalandırmanın, bazı uyumlu davranışların gelişmesinde ve devam etmesinde etkili olduğu iddia edilmektedir. Son olarak cezalandırmanın suçun engellemesindeki diğer bir önemli bir fonksiyonu da, caydırıcılıktır (deterrence). Caydırıcılık, bireyin ceza alacağı veya hapsedileceği korkusuyla suç işlemekten kaçınmasını tanımlamaktadır.

Hagan (1985: 288-289) ise, suça yönelik öngörülen yaptırımların sıklıkla dile getirilen amaçlarını; a) suç işlemekten menetme veya suçtan alıkoyma (restraint or incapacitation) b) bireysel ve genel caydırıcılık (individual or general deterrence) c) reform veya rehabilitasyon (reform or rehabilitation) d) ahlaki doğruluk ve sembolizm (moral affirmation or symbolism) e) misilleme yapmak (retribution) f) onarma veya telafi etmek (restitution or compensation) şeklinde belirtmektedir. Hagan, bu faktörlerle cezalandırmanın amaçlarının; istenmeyen veya sorunlu olarak görülen davranışın sonlandırılması, suç işleyen bireyin cezalandırılması ile hem suçlunun hem de toplumun suç işleme olasılığının azaltılması, suçlunun suç işlemesine neden olan unsurların düzeltilmesi/iyileştirilmesi, ihlal edilen ahlaki normların doğruluğunun tekrar tasdik edilmesi veya pekiştirilmesi, suçlunun verdiği zarara denk bir zararı sağlayacak biçimde cezalandırılması ve para cezası gibi zararların karşılanması veya dengenin yeniden kurulmasının sağlanması şeklinde belirtmiş olmaktadır. Toby (1971:104)'e göre ise, suçlular için öngörülen cezalandırmanın amacı; a) suçun engellenmesi, b) uyumlu değerlerin devam etmesi ve c) suçluların rehabilite edilmesidir. Siegel de cezalandırmanın önde gelen amaçlarını; a) caydırma b) suç işleyecek imkanlardan yoksun bırakma c) iyileştirme ve d) misillemede bulunmak olarak belirtmektedir (Siegel, 1989:478-479).

Gerek Gibbs gerek Hagan ve gerekse diğer kriminologlar tarafından yukarıda belirtilen yaptırıma ilişkin amaçlara bakıldığında, cezalandırmanın işlevinin veya amacının sanıldığı gibi sadece, suç işleyen bireyi cezalandırmak olmadığı görülmektedir. Hagan (1985:288)'in da belirttiği gibi, yaptırımların cezalandırmaya yönelik amaçlarının yanında,

cezalandırma amaçları olmayan; iyileştirici/rehabilitate edici işlevleri/amaçları da söz konusudur.

Ceza ve cezalandırmanın amaçları çerçevesinde yukarıda belirtilen yaklaşımlar, genel olarak dört ana başlık altında irdelenebilir: 1. Misillemeci yaklaşım 2. önleme/caydırma yaklaşımı 3. rehabilitasyon ve 4. bütünleştirici yaklaşım (Grupp, 1971:5-10).

Misillemeci Yaklaşım

Cezanın amacının misillemede bulunmak olduğunu savunan bazı kriminologlar, suçlunun işlediği suçtan dolayı öngörülen cezayı hak ettiğini ileri sürmektedirler. Misillemeci yaklaşımın savunucuları özellikle; suçlunun acı duygusunu hissetmesini ve işlenen suçtan dolayı oluşan toplumsal öfkenin, verilen ceza ile yatışmasını öngörmektedirler. Suçlunun cezalandırılması bu nedenle, toplumun suç eylemi ve suçlulara karşı bütünleşmesi anlamına da gelmektedir. Gerçek anlamda da, suçlu etiketine anlam veren bu intikam alıcı/cezalandırıcı yanıtıdır (Grupp, 1971:5). Bu nedenle cezalandırmanın diğer işlevleri olan caydırma, baskılama ve rehabilitasyonun amacı, suçlunun ne olacağı veya ne olabileceği üzerine odaklaşırken, misillemeci yaklaşım mahkumiyetle sonuçlanan olay üzerine odaklaşmaktadır. Bu yaklaşımın temelinde denklik vurgusu vardır: Suçlu, suç eylemi ile elde ettiğini, yeniden topluma geri iade etmelidir. Örneğin; birini öldüren bir suçlunun da öldürülmesi gibi (Siegel, 1989:478-479). Bu yaklaşıma genel olarak bakıldığında, misillemeci yaklaşımının temel savının; intikam almak olduğu görülmektedir. Ancak misillemeci yaklaşımının basit bir intikam olmadığı yönünde bazı görüşler ileri sürülmüştür. Bu yaklaşımlara göre, intikam almak özel ve bireysel bir uygulama olduğu için, her hangi bir kurumsal ve otorite eksenli cezalandırma için kullanılamaz (Armstrong, 1971: 36).

Misillemeci yaklaşıma bazı eleştiriler yöneltilmiştir. Bu eleştirilerin başında; cezanın sadece bir intikam aracı olarak kullanılmasının ilkel ve barbar bir uygulama olduğu ve sonuçta hem suçluyu hem de toplumu olumsuz olarak etkilediğini ileri süren yaklaşımdır (Armstrong, 1971). Ancak Bradley (2003: 20-21), misillemeci yaklaşımın; “göze göz” ifadesinde belirtildiği gibi bir intikam hukuku, bir kısas usulü olmadığının altını çizmektedir. Ayrıca ona göre, misillemeci yaklaşım suçluya karşı bir kin veya nefretin gerçekleştiği bir gösteri veya linç girişimi de değildir.

2. Caydırıcı Yaklaşımı (deterrence)

Klasik kuramcılar tarafından 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın başlarında geliştirilen caydırıcı teori; insanların rasyonel olduklarını (zevk veren eylemlere yönelen, acı veren eylemlerden de kaçınan) varsaymaktadır. Bu çerçevede klasik yaklaşım, hukuk ihlallerini, suç davranışının sonucunda

ortaya çıkan maliyet ve fayda hesaplamasının sonucuna göre belirlendiğini öngörmektedir. Bu nedenle klasik teorisyenler, suç için öngörülen maliyetin yüksek olması, suç işleme oranını azaltacağını ileri sürmektedirler. Sonuç olarak ceza, suç için önemli bir maliyettir ve ceza düzeyinin yüksekliği suç işleme düzeyinin düşüklüğü anlamına gelmektedir (Liska, 1982:93). Ayrıca caydırıcı kuramcılara göre verilen cezalar, bireye değil suça verilmeli ve verilen ceza da, suç işlemekle elde edilecek kazanç veya vereceği zevkten fazla olmalıdır. Kuramın önde gelen temsilcilerinden Bentham, suçlulara verilecek cezaların hızlı, kesin, ciddi ve kararlılıkla uygulanması durumunda, bireylerin suç işlemelerinde caydırıcı bir işlevi yerine getirdiğini ileri sürmektedir. Burada önemli olan husus, suç eylemine verilen uygun bir cezanın hem suçlu hem de potansiyel suçlu açısından bir caydırma görevini görmesidir. Diğer bir deyişle, suç işleyen bir suçluya verilen ceza, onun yeniden suç işleme olasılığını azalttığı gibi, toplumda da suç işleme eğiliminde olan bireyleri de suç işlemekten caydırmaktadır. İlkinde ceza, bireysel/özel anlamda bir caydırıcı rolünü yerine getirirken, ikincisinde de genel önleme açısından bir fonksiyonu yerine getirmektedir (İçli ve Ögün, 1999: 25-26).

Cezaların caydırıcılığı konusundaki çalışmalara esin kaynağı oluşturacak yapıtların başında Beccaria'nın 1764 yılında yayınlanan "Suçlar ve Cezalar Hakkında" (Dei delitti e dellepene) adlı çalışması gelmektedir. Bu yapıt aynı zamanda hümanist ceza hukuku ile ilgili çalışmalara da temel oluşturmuştur. Günümüzde de cezanın caydırıcılığı alanında yapılan araştırmaların, tartışmayı büyük ölçüde Beccaria'nın, yüzyıllar önce dile getirdiği; cezaların kaçınılmazlığı/kesinliği (certainty of punishment), cezaların serliği/katılığı (severity of punishment) ve cezaların çabukluğu (swiftness of punishment) konusundaki görüşlerini tartışarak başladıkları söylenebilir. Bu araştırmalar özellikle cezaların kaçınılmazlığı, katılığı ve ivedi uygulaması değişkenlerinden hangisinin suçlulukta daha caydırıcı veya engelleyici bir işlevi yerine getirdiğini tartışmaktadırlar.

Beccaria da, cezaların amacını, "ne duyarlı bir varlık olan insanı üzüp bunaltmaktır ne de daha önce işlenmiş olan bir suçu işlenmemişçesine yadsımak, yok saymaktır. O halde cezaların amacı, suçlunun kendi yurttaşlarına karşı zarar vermelerini engellemekten ve başkalarının benzer eylemlerde bulunmalarını önlemekten başka bir şey değildir" (Beccaria, 2004:69-70) şeklinde belirtmektedir. Bu yaklaşımıyla Beccaria, cezaların amacının bireye işkence yapmak olmadığını belirtmekle birlikte işlenen suç eylemi karşısında da umursamaz bir tutum takınmanın yanlış olduğunu vurgulamış olmaktadır. O halde ona göre cezanın amacı, suçlunun işleyebileceği başka suç davranışlarını engellemek ve toplumdaki bireyleri de suç işlemekten caydırmak, uzak tutmaktır. Görüldüğü gibi burada da

cezanın hem bireysel hem de genel bir caydırıcı rolü yerine getirdiği vurgulanmış olmaktadır.

Bu nedenle genelde kriminologlar, cezalandırmanın veya cezaların suç oranları üzerindeki caydırıcı etkisini; spesifik/bireysel ve genel caydırıcı olmak üzere iki genel başlık altında ele almaktadırlar. Özel caydırıcı, suç işlemiş bir bireyin cezalandırılmasının söz konusu bireyde yeniden suç işleme cesaretini göstermemesini tanımlamaktadır. Genel caydırıcı ise, suç işleyen bireye verilen ceza ile toplumun genelinin bu cezadan etkilenerek suç işlemekten caymalarını açıklamaktadır. Özel caydırıcılığın temelinde basit bir operant koşullanma düşüncesi yatmaktadır: İstenmeyen davranışın cezalandırılması, hedeflenen veya istenen/iyi davranışların da ödüllendirilmesi (Livingston, 1996:503). Diğer bir deyişle; suçlunun cezalandırılmasını tanımlayan spesifik caydırıcılığın amacı, suçluyu gelecekte yeniden suç işleme yönündeki tutumundan caydırmak ve dolayısıyla suça yeltenecek cesareti kırmaktır. Genel caydırıcılığın amacı ise, suç işlemiş bir suçluyu tutuklamakla diğer bireylerin de benzer suç işleme davranışını engellemektir.

Spesifik önleme yaklaşımı, işledikleri bir suçtan dolayı cezalandırılmış bireylerin tekrar suç işlemeyeceklerini varsaymaktadır. Çünkü suçlular, işledikleri suçtan dolayı aldıkları cezanın, onların risk - ödül algılamalarına ilişkin hesaplarını alt üst etmektedir. Suç işlemenin ceza getirisi, onlarda davranış değişikliğine yöneltebilmektedir. Bu durum da, suç işleme ile elde edilen kazanç/faydanın, cezaya kıyasla görece daha az çekici olduğu sonucu doğurmakta ve dolayısıyla da, bireyler yeniden suç işlemekten kaçınmaktadırlar. Genel caydırıcılık ise, bazı suçluların cezalandırılmasının, toplumun diğer bireylerinin de suç işleme arzusundan vazgeçmelerini veya suç işleme isteğini duymamalarını tanımlamaktadır. Çok sayıda araştırma, spesifik caydırıcılıktan daha çok cezalandırmanın genel caydırıcı etkisine odaklanmışır (Conklin, 1989: 425).

Spesifik caydırıcı, cezanın üç yönelimi üzerinde odaklaşmaktadır: Cezanın ağırlığı, kaçınılmazlığı ve ivediliği. Cezanın katılığı/ağırlığı, tutuklamanın süresi veya para cezasının miktarı gibi cezanın düzeyi veya sertliğini ifade etmektedir. Buna göre, ceza ne kadar sert olursa, hukuk ihlallerinin de o denli az olacağı öngörülmektedir. Cezanın kesinliği veya kaçınılmazlığı ise ceza olasılığını ifade etmektedir. Bazı suçlar için yakalanma, tutuklanma, yargılanma/kovuşturma ve hüküm giyme/mahkum olma olasılığı daha yüksektir. Caydırıcı teori burada; yakalanma, tutuklanma, yargılanma ve mahkum olma olasılıklarının veya diğer bir deyişle ceza almanın kesinliğinin artmasının, hukuk ihlallerinin oranında bir azalmaya neden olacağını var saymaktadır. Cezanın ivediliği ise, hukuk ihlali ile ceza alma arasındaki zaman mesafesini tanımlamaktadır. Bir

anlamda cezalandırmanın süratli veya çabuk bir biçimde uygulanmasını ifade eder. İşlenen suç davranışı için yargılanma, kovuşturma, tutuklanma gibi süreçler, işlenen suç türlerine göre değişkenlik arz edebilir. Örneğin, bazı suçlar için yargılanmanın bitmesine ilişkin zaman mesafesi ortalama olarak; tutuklama 6 ay, kovuşturma 1 yıl ve hapsedilme 2 yıl gibi bir sürede gerçekleşirken, bazı suçlar için ise bu süre sırasıyla 1, 3 ve 5 yıl şeklinde gerçekleşebilir. Caydırıcı teorisinin buna ilişkin savı, ceza ne kadar kısa sürede gerçekleşirse, suç oranlarının veya hukuk ihlallerinin oranlarında da o denli bir azalmanın meydana geleceğidir. Buna göre caydırıcı teoriye göre; cezalandırmanın kesinliğinin, şiddetinin ve süratli bir biçimde uygulanmasının çok düşük gerçekleştiği durumlarda, suç oranları veya hukuk ihlalleri de en yüksek oranda gerçekleşmektedir (Liska, 1987:94).

3. Rehabilitasyon Yaklaşımı

Rehabilitasyonun amacı, bireyi yeniden topluma kazandırmaktır. Bu nedenle yaklaşımın ana teması, suç işlemiş bireyin tekrar suç işlemesini engellemek için onu iyileştirme yönünde değiştirmektir. Ancak, ceza ile rehabilitasyon ilişkisi tartışılmaktadır. Bu tartışmalardan biri, ceza ve rehabilitasyonun iç içe mi yoksa ayrı yönelimler olduğu mudur? Bu konuya ilişkin belirtilen bazı yaklaşımlar, rehabilitasyonun da cezalandırma yönteminin bir parçası olduğunu varsayarken, bazı yaklaşımlar da rehabilitatif/iyileştirmeci yaklaşımın, ceza yaklaşımının zıddını teşkil ettiği diğer bir deyişle, rehabilitasyonun bir cezalandırma biçimi olmadığı yönündeki görüştür (Grupp, 1971: 7-8). Bu nedenle cezalandırmanın veya tutuklamanın diğer bir amacı da, suçluların iyileşmelerinin gerçekleştirilmesi ve dolayısıyla suç işlemekten vazgeçmelerinin sağlanmasıdır. Cezaevinde uygulanan iyileştirici çalışmalar ve terapiler bu nedenle, eski mahkumların tahliye sonrası yeniden suç işleme olasılıklarını ortadan kaldırmayı veya azaltmayı hedeflemektedir.

Günümüzde cezaevinde suçluların rehabilite edilmeleri ve toplumla bütünleşmelerinin sağlanması, cezaevi infaz sisteminin önemli bir görevi olarak kabul edilmektedir. Öyle ki, son dönemlerde cezaevi sisteminin, ceza ve kontrol amacından çok, rehabilitasyon amacının öncelik kazandığı bir sisteme dönüşmeye başladığı görülmektedir. Bir anlamda ceza adalet sistemi, misillemeci (retributive) bir perspektiften, rehabilitasyon yanı ağır basan bir nitelik sergilemeye başladığı dikkat çekmektedir. Günümüzde cezaevinde yürütülen rehabilitasyon çalışmaları üç grupta yoğunlaşmaktadır. Terapi ve danışma, eğitim ve öğretim programları ve mesleksi rehabilitasyon (İçli ve Öğün, 1999:50-53). Bu çalışmalardan, terapi/danışma ile eğitim öğretim programları, genelde suçlunun psikolojik ve zihinsel sorunlarını gidermeye yönelik çalışmalar niteliğini taşıırken, mesleksi rehabilitasyon çalışmaları, bireyin cezaevinden çıktıktan sonra ekonomik gereksinimlerini karşılamasında katkı yapacak bazı mesleksi becerilerin

öğrenilmesi veya geliştirilmesine ilişkindir. Bu araştırmanın gerçekleştiği cezaevinde her hangi bir üretim yapılmamaktaydı. Genelde mesleki becerileri geliştirmeye yönelik belirli dönemlerde eğitim kursları hizmeti sunulmaktaydı.

4. Bütünleştirici Yaklaşım

Bu yaklaşım cezanın; misillemeci, caydırıcı ve ıslah edici fonksiyonlarının birlikteliğine vurgu yapmaktadır. Bir anlamda bütünleştirici yaklaşım, yukarıda belirtilen bu unsurların tümünün çağdaş toplumlarda ceza programlarının amaçları olabileceğini varsaymaktadır (Grupp, 1971: 9).

Cezalandırma, suçlunun toplumla yeniden bütünleşmesini amaçlamaktadır. Bununla eş zamanlı olarak da, suçluya işlediği suçtan dolayı misillemede bulunmakla cezalandırılma yoluna gidilmesi, toplumun yatışmasını sağlamayı (tümüyle toplumu tatmin edemezse bile) hedeflemektedir. Bu arada da, yeniden sosyalleştirici (treatment) çalışmalarının, potansiyel suçlular için etkili bir caydırıcı işlevini görebilmesi için toplumda bazı beklentiler söz konusudur. Ancak, hiç kimse bu isteklerin tüm suçlar için orantılı bir biçimde dengede veya sabit bir biçimde varlığını veya olması gerektiğini savunamaz. Çünkü cezalandırmanın bu unsurları, suç türlerinin her örneği için farklılık arz edebilmektedir (Grupp, 1971: 9).

Ceza ve cezalandırmanın fonksiyonlarının kısmen belirtildiği bu açıklayıcı bilgilerden sonra, cezalandırmanın veya ceza yaptırımlarının bireyleri suç işlemekten alıkoymayı koymadığı konusundaki tartışmalara bakılacak ve ardından genel bir değerlendirme yapılacaktır.

C. CEZALANDIRMA BİREYİ SUÇ İŞLEMekten CAYDIRIR MI?

Suç oranlarının azaltılması veya suçun engellenmesi çerçevesinde sık sorulan veya cevabı aranan sorulardan biri, kriminal yaptırımların bireyi suç işlemekten caydırıp caydırmadığı veya ceza korkusunun suç işleme üzerinde ne düzeyde caydırıcı olduğudur.

Daha önceden de belirtildiği gibi caydırıcı teoriye göre, bireyler rasyonel varlıklar olduğu için acı ve zevk tercihleri arasında bilinçli olarak hazzı seçer ve açıdan kaçınırlar. Bu nedenle caydırıcı teorisinin önde gelen teorisyenlerinden Bentham, suç için öngörülen cezanın vereceği acının, hazzdan daha fazla olması gerektiğini ileri sürmektedir. Diğer bir deyişle bireylerin suç işlemeleri ile elde edecekleri faydanın, suçun maliyetinden daha az olması durumunda ceza caydırıcı olabilecektir. Ayrıca suç davranışı için potansiyel cezanın ağırlığının yanında cezanın kesinliği ve ivediliğinin artırılması da suçlulukta caydırıcıdır (Pogarsky ve Piquero, 2004:373).

Bu alanda yapılan ilk araştırmalar, caydırıcı hipotezi doğrular yönde gerçekleşmiştir. Örneğin Gibbs (1975) yaptığı çalışmada, adam öldürme ile cezalandırmanın ağır olması ve kaçınılmazlığı unsurları arasında negatif bir ilişkiyi saptamıştır (Liska, 1987:97). Diğer bir ifade ile Gibbs, Birleşik Devletlerde adam öldürme suçu için cezalandırmanın kesinliği ve ağırlığının etkisini incelediği çalışmasında, yakalanmanın/tutuklanmanın görece kesin/kaçınılmaz ve cezaevi tutuklama koşullarının da ağır olduğu yerlerde/bölgelerde daha az sıklıkta işlendiği bulgusunu elde etmiştir (Gibbons, 1987:471). Bu araştırma, ceza korkusu veya riskinin suç davranışı üzerinde caydırıcı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur (Hagan, 1985: 302). Diğer araştırmacıardan bir olan Tittle (1969) de, cinayet suçu ile cezanın şiddeti arasında negatif bir ilişkiyi saptamıştır. Ancak o, bu ilişkinin, sınırlı bir ilişki olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte cezanın ağır olmasının, diğer suçlar için caydırıcı olabileceğini ileri sürmüştür. Yani, çoğu suçlar için, cezanın şiddetinin yüksek olması, düşük suç oran ile ilişkilidir. Ayrıca O, cezanın kesinliği/kaçınılmazlığı ile suç oranları arasında da güçlü ve negatif bir ilişkiyi saptamıştır. O yaptığı araştırmada, tutuklanan kişilerin sayısının oransal olarak yüksek olduğu bölgelerde, suç oranlarının da en düşük gerçekleştiği bölgeler olduğu sonucunu elde etmiştir. Bu araştırma, cezaların ağırlığından çok cezaların kesinliğinin suçta daha çok caydırıcı olduğunu göstermektedir. Araştırmaya ilişkin bu bulgular, polisin etkinliğinin arttırılmasının suç oranları üzerinde azaltıcı yönünde önemli etkiler yaptığını ortaya koymaktadır. Ayrıca bu araştırma, cezanın ağırlığının arttırılmasının suç oranları üzerindeki etkisinin sınırlı olduğunu ortaya koymuştur (Gibbons, 1987: 471). Gibbs, Tittle ve diğer bazı araştırmaların bulgularının yeniden analizi üzerine yapılan çeşitli araştırmalar da, onların orijinal araştırma bulguları ile örtüşmektedir: Cezanın şiddetinin etkisinin sadece cinayet suları ile ilişkili olduğunu ancak cezanın kaçınılmazlığı/kesinliğinin etkisinin de diğer önde gelen suçlar ile ilişkili olduğu yönde kanıtlar saptamıştır (Liska, 1987: 97-98). Tittle ve Logan (1973), caydırıcılık üzerinde yaptıkları başka bir araştırmada şu genel sonuca ulaşmışlardır: “Görünüşe bakılırsa, yaptırımlar bazı koşullar altında caydırıcı bir etkiye sahiptir” (Hagan, 1985: 305).

Suç oranları üzerinde cezanın caydırıcı etkisini inceleyen diğer bir araştırmacı olan Chamblis (1971: 196-204) de, Midwestern Üniversitesi kampusunda yaptığı araştırmada, park ihlallerine karşı cezaların ağırlaştırılması ve kesinliğinin arttırılmasından sonra park ihlallerinin önemli ölçüde azalma gösterdiği bulgusunu elde etmiştir. Caydırıcılık alanında yapılan araştırmalar içerisinde bilinen araştırmalardan biri de, ekonomist Ehrlich tarafından gerçekleştirilen araştırmadır. Bu araştırma, 1933’ten 1969 yılına kadar Birleşik Devletlerde işlenen cinayet suları oranı ile idamlar arsındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmıştır. Ehrlich araştırmasında, ölüm

cezaları ile adam öldürme oranları arasında ters bir ilişkinin varlığını destekleyen yönde sonuç elde etmiştir. Yani ölüm cezasının sıklıkla uygulandığı bölgelerde, cinayet oranının daha az işlendiği bulgusu saptanmıştır. Bu araştırma, her gerçekleşen bir idamın yedi veya sekiz cinayeti engelleyecek şekilde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Ancak, Ehrlich'in araştırması sonradan çok güçlü bir biçimde eleştirilmiştir (Gibbons, 1987:471). Bundan ayrı olarak caydırıcılık üzerine gerçekleştirilen bazı araştırmalar da (Blumstein, Cohen ve Nagin, 1978; Nagin, 1998; Smith ve Gartin, 1989) kriminal yaptırımların tehditlerinin bireyleri suç işlemekten caydırdığını saptamıştır.

Ancak suç oranları üzerinde ceza yaptırımının etkisini gösteren bu araştırmalardan ayrı olarak bazı araştırmalar da bu ilişkiyi sorgulamaktadır. Konuya ilişkin literatüre bakıldığında Wright'in de belirttiği gibi, yaptırım tehdidinin caydırıcı etkisi ile kriminal yoğunluk arasındaki ilişkiyi saptamaya yönelik gerçekleştirilen araştırmaların bulgularının her zaman birbirleriyle örtüşmediği görülmektedir. Diğer bir deyişle bazı araştırmalar, suça eğilimli olanlar üzerinde yaptırım tehdidinin caydırıcı etkisinin düşük olduğunu ortaya koyarken, bazı araştırmalar da güçlü bir etkiyi saptamıştır. Ayrıca farklı gruplardaki caydırıcının etkisi de, cezalandırmanın kesinliği ve sertliğine göre değişkenlik arz etmektedir (Wright v.d., 2004:181). Bu çerçevede, Gibbons araştırma bulgularından hareketle kriminal yaptırımların caydırıcı etkileri çerçevesinde birkaç hususun altın çizmektedir. Birincisi, cezalandırmanın süratli veya hızlı niteliğinin suçlular üzerinde caydırıcı bir etkiye sahip olduğu yönünde her ne kadar da konuya ilişkin mantıklı argümanlar inşa edilmiş olsa bile, gerçek tam olarak bilinmemektedir. İkincisi, araştırmaların çoğunluğu, cezalandırmanın kesinliği ve kaçınılmazlığının, cezanın ağır/sert oluşundan çok daha önemli olduğunu öngörmektedir. Üçüncüsü, birkaç araştırma da, çoğu insanın kriminal cezaların doğası ve sertliği konusunda görece bilgisiz olduklarını gösteren sonuçlar ortaya koymuştur. Sonuç olarak, çoğu bireylerin zihninde ekonomik güçlülere ve görelî yoksunluk yönündeki algılamalarının veya diğer tutum ve duyguların, algılanan ceza riskinden daha ağır bastığı veya daha önemli olduğu konusunda nerdeyse hiç şey bilinmemektedir (Gibbons, 1987:472-473).

Cezalandırmanın suçluluk üzerindeki caydırıcılık etkisi; mutlak (absolute), sınırlı (restrictive) ve marjinal (marginal) olmak üzere üç farklı biçimde ele alınmaktadır. Algılanan cezalandırma tehdidinden dolayı suç işlemekten tümüyle kaçınmak, mutlak caydırıcılık olarak tanımlanmaktadır. Cezalandırmanın bireylerin suç işlemelerindeki caydırıcılık etkisi, nadiren mutlaktır. Suç işlemeyen bireyleri, cezanın mutlak caydırıcılığından dolayı suç işlemediklerini söylemek her zaman doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü

bireylerin suç işlemekten kaçınmalarında, çok sayıda başka faktörler de etkili olmaktadır. Sınırlayıcı caydırıcılık (restrictive deterrence) ise, insanların ceza riskini minimize edebilmek için sınırlı düzeyde hukuku ihlal etmelerini tanımlamaktadır. Yasaları ihlal etmeyi sürdürün bu suçlular hukuk ihlalini, az sıklıkta veya çok az açıkta yapmaktadırlar. Ancak hukuku ihlal etmeleri, onların yakalanma olasılıklarını artırmaktadır. Diğer bir deyişle burada, cezalandırılma tehdidinin suç işleyen bireyleri tümüyle suç işlemekten caydıramadığı görülmektedir. Cezalandırmanın marjinal caydırıcılığı ise, yaptırımların tehdidi ile ilintili olarak suç oranlarının artan değişimlere olan yanıtı veya tepkisidir. Örneğin polis tarafından suç işleyenlerin yakalanmasına yönelik olarak yüzde yüz artış gerçekleştiğinde, muhtemelen yakalanmaya ilişkin bu yüksek orandaki başarı diğer suç işleyenleri kısmen de olsa caydırabilmektedir. Ancak tutuklama oranı % 20' den % 22'ye çıktığında ise muhtemelen bu küçük düzeydeki artış oranları, suç oranları üzerinde çok az veya hiçbir caydırıcı etki yapmayabilir. Benzer biçimde çok sayıda araştırma; suçluların idam edilmelerinin bireyleri cinayet suçunu işlemekten caydırmadığını göstermektedir. İdam cezasına nispeten hapsedilmenin suçlulukta daha çok caydırıcı olduğu belirtilmektedir (Conklin, 1989:425-427).

Livingston (1996: 502) da, suçu etkileyen faktörler arasında cezalandırmanın yanı sıra çok sayıda farklı etkenlerin de olması ve cezalandırmaya ilişkin unsurları bu faktörlerden izole etmenin güçlüğü nedeniyle suçun caydırıcılığı konusunda cezalandırmanın kaçınılmazlığı, katılığı ve süratli uygulanması arasında hangi faktörlerin etkili olduğunun saptanmasının güç olduğunu belirtmektedir.

Livingston genelde araştırmacıların ve hukukçuların cezaların katılığı/sertliği üzerinde odaklandıklarını ve ağır cezaların diğer unsurlara kıyasla suçlar üzerinde daha etkili olduklarını göstermek istediklerini belirtmektedir (Livingston, 1996:503). Oysaki bazı suçlar için öngörülen cezaların çok ağır olması bireyi işleyeceği suçtan alıkoymadığı bir gerçektir. Bu durum da, cezaların ağırlaştırılmasının her zaman suçta engelleyici bir işlevi görmediğini göstermektedir. Bu saptama suçun, ceza veya hukuk olgusundan daha fazla bir gerçeklik teşkil ettiğini ve bu sebeple sadece hukuksal düzenlemelerle (örneğin, cezaların arttırılması ve hapisane koşullarının ağırlaştırılması gibi), suç olaylarının önünün alınamayacağı gerçeğini ortaya koymaktadır.

Hukuk yapıcılar, cezaların ağır olmasının davranışlar üzerinde büyük bir etkiye sahip olduklarını varsaydıkları için çoğunlukla cezaların arttırılması yolunu tercih ederler. Gerçekte, cezalardaki bu tür değişimler suç oranları üzerinde az etkide bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile, daha sert cezaların marjinal caydırıcı etkisi sınırlı görünmektedir. Bazı durumlarda da ağır cezalar geri tepebilmektedir. Bazı durumlarda da, cezaların bireylerin

davranışları üzerinde ne tür bir etki yaptığını saptamak güç olabilmektedir (Conklin, 1989:431-432). Suç için öngörülen cezaların ve tutuklanmanın kesinliğinin artırılmasının, kriminal davranışın azalmasında etkili olup olmadığı hususu tartışılmaktadır. Çünkü, suçu kontrol altına alma yaklaşımının eleştiricileri, caydırıcı kuramının sahte varsayımları içerdiğini ileri sürmektedirler. Yani onlar, kriminal cezaların değiştirilmesinin davranış değişikliğini yaratmadığını ileri sürmektedirler. Cezaların şiddetinin artırılması, suç üzerindeki etkisinin- eğer varsa- az olduğu belirtilmektedir (Spohn ve Holleran , 2000:330).

Glueck de, geçmişte yaşanan acı ve deneyimlerin bireylerin gelecekte suça katılımını önemli ölçüde önlemekle birlikte tümüyle ortadan kaldıramadığını belirtmektedir. Ona göre, ceza tehdidi en kötü tedavi biçimidir. Bu çerçevede Glueck, ceza tehdidinin özellikle çocuklarda, savunma mekanizmasının gelişiminde etkili olduğu ve güvensizlik gibi bazı olumsuzluklar yarattığını ve bunun da gelecekte yeni sapkın davranışlara yol açacağını savunmaktadır. Bu nedenle ona göre, sadece ceza tehdidine dayalı bir ceza sisteminin yeterli değildir. Bu da cezanın gelişigüzel değil, bilimsel bir biçimde eğitilmiş bireyler tarafından kullanılması ve cezanın suç problemine ve tedavisine yönelik rasyonel bir içerime sahip olması gerektiğini ortaya koymaktadır (İçli ve Ögün, 1999:34). Özellikle, çocuklara yönelik ceza uygulamalarının da ciddi bir etiketlendirme sorunu yarattığı ve bunun da bireyleri, suçlu akran grubu ile olan temaslarının devam etmesi veya güçlendirilmesinde bir etki yaptığını da gerçektir.

Kimi araştırmacılar da, suç oranları üzerinde caydırıcı etkisi açısından formel bir unsur olan cezadan ayrı olarak enformel değerlere dikkat çekmektedirler. Bu çerçevede, hapsedme gibi formel/resmi yaptırımların; arkadaş, akraba, iş arkadaşları ve diğer yakınlar tarafından empoze edilen enformel yaptırımlardan suçta caydırıcılık açısından daha az caydırıcı olduğu belirtilmektedir (Barlow, 1993: 458; Braithwaite, 1989). Shoham (aktaran Barlow, 1993: 458) da, etiketleme korkusunun, kurallara uyan ortalama bir vatandaş için ceza korkusundan daha güçlü olduğunu belirtmektedir. Çünkü ona göre, suç işleyecek her hangi birey; işini kaybetme ve arkadaşları tarafından dışlanma ve yaşadığı yeri terk etme riski ile karşı karşıya gelmektedir. Schwartz ve Orleans (1967) de, yaptıkları deneysel bir araştırmada, ceza olasılığının suçlulukta (vergi ödemeye ilişkin bir suçluluk) caydırıcı bir etkiye sahip olmakla birlikte, ahlaki sorumluluğun daha çok caydırıcı olduğunu tespit etmiştir (Hagan, 1985: 303).

Hiç kuşkusuz cezaların caydırıcılık etkisi, bireysel özelliklere göre de değişkenlik arz edebilir. Bu çerçevede özellikle öz bir benlik denetiminden yoksun olan veya daha fazla içgüdüsel özellikler sergileyen bireyler, suç işlemeye çok daha eğilimli oldukları için ceza yaptırımı veya

tehditten daha az etkilenmektedirler. Bu varsayımı destekleyen bazı araştırmaların olduğu bir gerçektir (bkz.Nagin ve Patemoster, 1994; Nagin ve Pogarsky, 2001; Piquere ve Tibbets, 1996).

Ayrıca kriminal cezalandırmanın caydırıcı olabilmesi için hem insanların, hukuki tehdidin bilincinde olmaları ve hem de hukuk uygulayıcılarının, suçluları cezalandırma arzusuna sahip olmaları gerekmektedir (Galliher, 1989).

Bundan ayrı olarak cezanın suçlular üzerindeki etkisi, suç işleyecek bireylerin cezaya bakış açısına (meşruluk durumuna göre) göre de değişkenlik arz edebilmektedir. Suçluların, hukuk sisteminin temelde adaletsiz olduğu yönünde bir inanca sahip olmaları durumunda, bireylerin cezalandırmaları rehabilite edici olmaktan çok onları daha çok suça eğilimli/kriminal kılabilir. Ancak daha şiddetli bir cezalandırma biçimi, toplumun diğer bireylerini hukuku ihlal etmeye karşı caydırıcı olabilir (genel caydırıcılık). Ancak genel caydırıcılık ise, toplumun diğer bireylerinin suç işlemelerini engelleyebilmek için bazı bireylerin acımasız bir biçimde cezalandırmalarını öngörmesi nedeniyle adaletsiz bir uygulama olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir (Galliher, 1989: 254).

Hiç kuşkusuz sadece cezalandırılma korkusuyla bireylerin suç işlemelerinin engellenmesi olası görünmemektedir. Cezalandırma algısı veya korkusunun yanı sıra başka faktörlerin de etkileri dikkate alınmalıdır. Bu çerçevede örneğin, suçlu davranışı engelleyen faktörlere ilişkin geliştirilen bir yaklaşım birbirleriyle bağımsız bir biçimde işlem gören üç temel unsuru şu şekilde belirtmiştir:

1. Ahlaki bağlılık veya hukuki normların içselleştirilmesi
2. Suç işleme durumunda akran grubundan dışlanma riski veya enformel bir yaptırımla karşı karşıya gelme korkusu
3. Yasal olarak cezalandırılma korkusu veya hukuki yaptırımlardan dolayı ortaya çıkacak fiziksel ve maddi yoksunluk korkusu (Conklin, 1989:423).

Cezalandırma tehdidi bireylerin motivasyonu veya suç işlemeye eğilimli durumuna göre farklılık arz eder mi? Bu soruyu, yapılmış araştırmalardan hareketle üç şekilde yanıtlamak mümkündür: 1. Tüm bireylerin, yaptırımların tehdidi karşısında kabaca benzer tepkiler ortaya koymaktadır (burada kriminal motivasyon düzeyi, önemli bir değişken olarak görülmemektedir). Geleneksel caydırıcı perspektif olarak görülen bu yaklaşım, cezalandırma tehdidinin, bireylerin kriminal eğilimlerine bakmaksızın tüm bireyler üzerinde eşit bir biçimde etkili olduğunu varsaymaktadır 2. Bazı kriminal suçlular içgüdüsel/tepesel ve şimdi yönelimli oldukları için, ceza yaptırımların, onlar üzerindeki caydırıcı etkisi azdır (yüksek suç motivasyonu, caydırıcı etkiyi azaltır) 3. Suç eğiliminin

düşük olması, suç motivasyonun düşük olması veya ahlaki kaygılar gibi bazı çekincelerden kaynaklanabileceği için, yaptırıma ilişkin tehdit, suç eğilimi en yüksek olanlar arasında en büyük etkiye sahiptir ve bu da suç eğilimi arttıkça, yaptırımların caydırıcı etkisinin de arttığı anlamına gelmektedir (Wright v.d., 2004:181)

Cezalandırmanın suç oranları üzerindeki caydırıcı etkisini sınırlayan veya yaptırımların caydırıcılığını bazı koşullara bağlı olarak açıklayan yukarıdaki açıklamalar, suçluların cezalandırılmalarının, suçun engellenmesinde tek başına yeterli bir uygulama olmadığını ortaya koymaktadır. Cezalandırma daha çok bir sonuç işlevini görmektedir. Bu nedenle sadece cezalandırmanın bir amaç olarak görülemeyeceği bir gerçektir. Dahası bazı durumlarda cezalandırmanın olumlu sonuçlar yaratmasının aksine, bazı olumsuz sonuçlar doğurduğu da belirtilmektedir. Bu nedenle suçluluğu engelleyici veya azaltıcı bazı “güvenlik tedbirlerine” başvurulmaktadır. Bu güvenlik tedbirlerinin amaçları, suçlunun cezalandırılmasından çok yeniden suç işlemesinin önlenmesi ve topluma kazandırılması oluşturmaktadır (Soyaslan, 1998:178).

D. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Suçla mücadele etmede öne çıkan temel unsurlardan biri, ceza politikası ve bu çerçevede geliştirilen yaklaşımlar oluşturmaktadır. Günümüzde suç ve suçlulukla etkili bir biçimde mücadele edebilmek için ceza adalet politikasının; cezanın misillemeci, caydırıcı ve ıslah edici işlevlerini birlikte içeren bütünleştirici bir yaklaşım üzerine temellenmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, suçluların sadece cezalandırılmalarını öngören bir yaklaşımın oldukça sığ ve sonuç almaktan uzak olduğunu ileri sürmek mümkündür.

Cezanın/cezalandırmanın suç oranları üzerindeki caydırıcı etkisini konu edinen araştırmalara ilişkin literatüre genel olarak bakıldığında, bu alandaki araştırma bulgularının birbirleriyle örtüşmediği görülmektedir. Ancak yine de, cezaların caydırıcı bir işlevi gördüğü yönündeki araştırmaların sayısının fazlalığı dikkat çekmektedir. Bir cezalandırma biçimi olarak yakalanma ve hapsedilme korkusu, suç işleme eğilimi içerisinde olan bazı bireylerde önemli ölçüde caydırıcı olduğu söylenebilir. Ancak bu caydırıcılığın, mükerrir suçlularda da aynı düzeyde olduğunu ileri sürmek mümkün değildir.

Ceza/cezalandırma ve caydırıcılık üzerine odaklanan araştırmalardan hareketle, suç oranları üzerinde cezanın caydırıcı etkisinin sınırlı olduğu ileri sürülebilir. Cezalandırmanın suçtaki caydırıcılığının sınırlı etkisine ilişkin burada birkaç hususu belirtmek mümkündür: Birincisi, işlenen tüm suçlar caydırıcı perspektifinin öngördüğü şekilde (bireyler acı hissi veren

eylemlerden kaçınır, zevk veren eylemlere de yönelir) rasyonel bir değerlendirme sonucunda işlenmemektedir. Özellikle bazı suçlar (cinayet, yaralama v.b), öfke veya kızgınlık anında işlendiği için suç işleyecek bireyin her zaman ceza olgusunu veya miktarını düşünmesi mümkün olmayabilmektedir. Bu durum, bazı suçların neden-sonuç bağlantısı içerisinde ortaya çıkmadığını ve söz konusu suçların durumsal ve anlık faktörler tarafından belirlendiğini göstermektedir. İkincisi, cezanın caydırıcılık etkisi, suç türlerine göre değişkenlik göstermektedir. Üçüncü bir husus, cezalandırmanın etkisi suçluların kriminal yapıları veya kriminal eğilim düzeylerine göre de değişkenlik arz edebilmektedir. Özellikle yeni suça başlayan ve bu nedenle yeni yetme olarak tanımlanan suçlular ile deneyimli suçlular üzerinde cezalandırmanın caydırıcılık etkisi aynı düzeyde gerçekleşmeyebilir. Genelde cezalandırmanın caydırıcı etkisi, suçu bir yaşam tarzına dönüştüren deneyimli suçlulara nispeten suça yeni başlayan acemi suçlular üzerinde daha etkili olduğu ileri sürülebilir. Caydırıcılığın etkisini tartışmalı hale getiren diğer dördüncü bir neden de, bazı suçların kültürel dayatmalar sonucunda gerçekleşmiş olmasıdır. Örneğin kan davası, namus cinayetleri gibi bazı suçlar, kültürel bir dayatma sonucunda işlendiği için, cezalandırmanın bu suçlar üzerindeki caydırıcı etkisi daha az gerçekleşmektedir. Beşinci bir faktör de, suç işlemeye eğilimli suçluların önemli bir oranın, suç eylemi sonrası tutuklanmayacakları dolayısıyla ceza almayacakları yönünde bir beklentiye sahip olmaları da, cezanın caydırıcılık etkisini zayıflatmaktadır. Caydırıcılık ve suç ilişkisini tartışmalı kılan diğer önemli bir faktör de, özellikle hapsedilme şeklinde cezalandırılan bazı bireylerin cezaevinin kriminojenik yapısından etkilenmeleridir. Cezalandırmanın bu şekli, bazı suçlu bireylerin suçlu yapılarını daha da pekiştirmeye yol açmaktadır. Bu sebeptendir ki, cezaevinden tahliye olan bazı bireyler, cezalandırılma riskine karşı yeniden suç işleyebilmektedirler.

Cezaların, suç oranları üzerindeki caydırıcı etkisi; cezanın kesinliği/kaçınılmazlığı, ağırlığı ve ivediliği üzerinden analiz edilmektedir. Yapılan araştırma bulguları, bu üç faktörün de suçluluk üzerinde caydırıcı olmakla birlikte ancak bu faktörlerin caydırıcılık düzeylerinin farklılık arz ettiğini ortaya koymaktadır. Cezanın kesinliği, sertliği ve süratliliği değişkenleri arasında özellikle cezanın kesinliğinin diğer değişkenlere kıyasla suçta daha caydırıcı olduğu belirtilmektedir. Suç işleyen bireylerin yakalanacağı ve ceza alacakları yönünde güçlü bir inancın olması, bireyleri önemli ölçüde suç işlemekten caydırmaktadır. Bu da suçluların yakalanma görevini üstlenen polis teşkilatının, suç ve suçlularla mücadelede daha etkin hale getirilmesi anlamına gelmektedir. Bu çerçevede, suçların aydınlatılma oranının yüksek olması, cezanın caydırıcılığını arttıran önemli bir faktör olmaktadır. Suçluların yakalanma riskinin düşük olması ise, suça eğilimli olan bireyleri daha çok suç işleme yönünde motive etmektedir. Diğer bir

deyişle suç işleyen bireylerin suç işledikten sonra yakalanmamaları, yargılanmamaları ve ceza almamaları, suçluları daha çok cesaretlendirebilmektedir. Bu da, suç işleme oranının artmasında etkili bir faktör olmaktadır.

Burada, suçla mücadele de sadece cezaların arttırılmasının veya suç bedelinin ağırlaştırılmasının tek başına yeterli çözüm olmadığını belirtmek gerekmektedir. Aynı şekilde, sadece ceza tehdidine dayalı bir ceza sistemi de yeterli değildir. Çünkü, sadece ceza tehdidi özellikle çocuklarda, suçluluk eğilimlerini pekiştiren bir işlevi de görebilmektedir. Burada suç işleyecek bir zeminin oluşmasında etkili olan sosyo-ekonomik dezavantajların (işsizlik, yoksulluk, aile parçalanması, uyuşturucu ve alkol kullanımı v.b) giderilmesi yönünde politikaların geliştirilmesi önem arz etmektedir. Özellikle enformel değerlerin ve kurumların suçluluktaki caydırıcı etkisi dikkate alınarak, sosyal sermayenin güçlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca tüm suç işleyenleri, cezaevine göndermek yerine, ayıklayıcı ve seçmeci bir yaklaşımla en riskli ve tehlikeli suçluların cezaevine gönderilmelerini öngören bir yaklaşımın daha sonuç alıcı olduğu söylenebilir. Çünkü, basit bir suç işlemiş bir çocuk veya gencin, kriminojenik unsurlar içeren cezaevi ortamına gönderilmesi söz konusu bireyin suça eğilimli olma olasılığını arttırmaktadır. Sonuç olarak, cezaevinde daha kriminal bir yapı kazanan suçlu bireyin üzerindeki cezalandırmanın caydırıcı etkisi zayıflamaktadır. Bu nedenle, yeni TCK'de yer alan, diğer koşulların da varlığı halinde iki yıl veya daha az süreyle hapis cezasına mahkum edilen kişinin (18 yaşını doldurmamış ve altmış yaşını bitirmiş olan kişiler için bu süre 3 yıl olarak belirlenmiştir) cezasının ertelenmesi yönündeki yeni düzenleme (m. 51) -kısmen de olsa- önemli bir gelişme olarak görülebilir.

NOT

* Ayrıca konuya ilişkin çok sayıda çalışmanın bir araya getirildiği; "Theories of Punishment" (ed. Stanley E. Grupp) ve "The Sociology of Punishment and Correction" (ed. Normen Johnston v.d.) adlı kitaplara bakılabilir.

KAYNAKÇA

Adler, Freda, Gerhard O. W. Mueller ve William S. Laufer (1995), *Criminology*, USA: McGraw-Hill

Andenaes, John (1974), *Punishment and Deterrence*, Ann Arbor:University of Michigan Press.

Armstrong, K.G. (1971), "The Retributivist Hits Back", *The Theories of Punishment* (ed. Stanley E. Grupp), Bloomington: Indiana Univ. Press.

- Barlow, Hugh D. (1993), *Introduction to Criminology*, USA: Harper Collins College Pub.
- Beccaria, Cesare (2004), *Suçlar ve Cezalar Hakkında* (Terc.), Sami Selçuk, Ankara: İmge Yay.
- Blumstein, A. Cohen, J. ve Nagin D. (1978), “Deterrence and Incapacitation: Estimating The Effects of Criminal Sanctions on Crime Rates”. Washington, DC: National Acad. of Sciences.
- Bradley, Gerard V. (2003), “Retribution: The Central Aim of Punishment”, *Harvard Journal of Law and Public Policy*, 27., 1. 19-31.
- Braithwaite, John (1989), *Crime, Shame and Reintegration*, Cambridge:Cambridge Univ.Press.
- Chambliss, William J. (1971), “The Deterrent Influence of Punishment” *Theories of Punishment* (ed. Stanley E. Grup), Bloomington: Indiana Univ. Press.
- Conklin, John E. (1989), *Criminology*, New York: Macmillian Pub.
- Demirbaş, Timur (2005), “Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi, Hapishane Kitabı içinde (Ed. Emine Gürsoy Naskali ve Hilal Oytun Altun), İstanbul: Kitabevi Yay.
- Gallihier, John F. (1989), *Criminology: Human Right, Criminal Law, and Crime*, USA: Prentice Hall.
- Gibbs, Jack P. (1975), *Crime, Punishment, and Deterrence*, *Social Science Quarterly*, 48.
- Gibbons, Don C. (1987), *Society, Crime, And Criminal Behavior*, Englewoods Cliffs: Prentice- Hall.
- Grupp, Stanley E. (1971), *The Theories of Punishment* (ed. Stanley E. Grupp), Bloomington: Indiana Univ. Press.
- Hagan, John, (1985), *Modern Criminology: Crime, Criminal Behavior, And Its Control*, USA: McGraw-Hill Pub.
- İçli, Tülin G. Ve Aslıhan Öğün (1999), *Türkiye’de Cezaevlerindeki Rehabilitasyon Faaliyetleriyle İlgili Sosyolojik Bir Analiz*, Ankara: Ankara Açık Cezaevi yay.
- Johnston, Norman, Leonard Savitz ve Marvin E. Wolfgang (1971), (ed. Norman Johnson v.d.) *John Wiley: Sons, Inc.*
- Liska, Allen E. (1987), *Perspectives on Deviance*, USA: Prentice-Hall.
- Livingston, Jay, (1996), *Crime and Criminology*, USA: Prentice – Hall.

Nagin, Daniel S. ve Raymond Patemoster (1994), “ Personal Capital and Social Control: The Deterrence Implications of a Theory of Individual Differences in Criminal Offending”, *Criminology*, 32, 581-606.

Nagin, Daniel (1998), *Criminal Deterrence Research at the Outset of The Twenty- First Century*, (Ed. M. Tonry), *Crime And Justice: A Review of Research*, Vol.23, pp.51-92, Chicago: University of Chicago Press.

Nagin Daniel.S ve Greg Pogarsky (2001), “Integrating Celerity, Impulsivity and Extralegal Sanction Threats into a Model of General Deterrence: Theory and Evidence, *Criminology*, 39, 404-430.

Paternoster, Ray. (1987), *The Deterrent Effect of Perceived Certainty and Severity of Punishment: A Review of the Evidence and Issue*. *Justice Quarterly*, 4 (2), 173-217.

Piquere, Alex R. ve S.Tibbets (1996), “Specifying the Direct and Indirect Effects of Low Self-Control and Situational Factors in Offenders Decision Making: Toward a More Complete Model of Criminal Offending” *Justice Quarterly* 13, 481-510.

Pogarsky, Greg ve Alex R. Piquero (2003), “Can Punishment Encourage Offending? Investigating The “Resetting” Effect”, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, Vol. 40, No.1, 95- 120

Pogarsky, Greg ve Alex R. Piquero (2004), “Studying the Reach of Deterrence: Can Deterrence Theory Help Explain Police Misconduct”, *Journal of Criminal Justice*, 32.

Reid, Sue Titus (1981), *Crime and Criminology*, Holt, New York: Rinehart and Winston.

Siegel, Conklin (1989), *Criminology*, USA: West Pub.

Smith Douglas A.ve Patrick R. Gartin (1989), “Specifying Specific Deterrence: The Influence of Arrest on Future Criminal Activity”, *American Soc. Review*, Vol. 54, 94 – 105.

Soyaslan, Doğan (1998), *Kriminoloji*, Ankara: Ankara Üniv. Hukuk Fak. Yay.

Spohn, Cassia ve David Holleran (2000), “The Effect of Imprisonment on Recidivism Rates of Felony Offenders:A Focus on Drug Offenders”, *Criminology*, Vol.40, Iss. 2, 329-359

Tittle, Charles R. (1969), “Crime Rates and Legal Sanctions”, *Social Problems*, 16, 408-423

Toby, Jackson (1971), “Is Punishment Necessary”, *Theories of Punishment* (ed. Stanley E. Grupp), Bloomington: Indiana University Press.*Türk Ceza Kanunu* (2005), Seçkin yayıncılık.

Wright, Bradley R.E, Avshalom Caspi, Terrie E. Moffitt ve Ray Paternoster (2004), "Does The Percived Risk Of Punishment Deter Criminally Prone Individuals? Rational Choice, Self- Control And Crime", Journal of Research in Crime and Delinquency, Vol. 41, No.2, Sage pub.

Zimring, Franklin E. ve Gordon Hawkins (1973), Deterrence: The Legal Threat in Crime Control, Chicago: University of Chicago.